

El valor del benestar. una idea sense ideal

Angel Puyol
Professor del Departament de Filosofia
Universitat Autònoma de Barcelona

Els valors i la pràctica professional

Tots necessitem dels valors per entendre i justificar la nostra conducta social. I quan aquesta conducta consisteix a intervenir directament i professionalment en la vida dels altres, ni que sigui amb motius aparentment bons i desitjables, encara els necessitem més. Fer un bé als altres no és una qüestió inocua. Pot tenir moltes conseqüències, bones, dolentes, o bones i dolentes al mateix temps.

Els serveis socials són imprescindibles en una societat bona i justa. D'ells depèn que moltes persones que, per circumstàncies molt diverses, no poden cuidar-se de si mateixes amb una autonomia suficient, rebin l'ajuda necessària per tirar endavant les seves vides amb un mínim de qualitat i benestar.

Ara bé, en algun moment cal parar-se a pensar com hem d'entendre els valors que justifiquen la feina dels serveis socials. Segurament, el valor més important de tots, en la intervenció social, és el del benestar. No per casualitat els serveis socials són dins la Conselleria de Benestar i són, a més a més, un pilar cabdal de l'anomenat estat del benestar.

Aquest text intenta desvetllar algunes qüestions teòriques (extretes de la pràctica) i filosòfiques (extretes de la reflexió sobre la pràctica) sobre el significat del valor del benestar. L'objectiu no és sentar càtedra sobre el seu sentit últim, sinó contribuir, des de la filosofia, a una reflexió col·lectiva, pública, professional, sobre com podem entendre aquest valor. Veurem que, quan intentem definir un valor que guia tan decisivament la tasca professional dels serveis socials, apareixen dificultats, paradoxes, ambigüetats i malentesos que no es poden resoldre ni fàcilment ni definitivament. Algú podria denunciar, aleshores, que, tot plegat, tanta reflexió inacabada no ajuda a ser decidit i pràctic a l'hora de ser un bon professional en els serveis socials. Sense dubte, la decisió i la practicitat són qualitats imprescindibles d'un bon professional dels serveis socials. El temps per pensar què fem, per què ho fem i què hauríem de fer s'acaba sempre que cal prendre una decisió, sobretot si és urgent, i la realitat social, quan és dura, no entén d'esperes. El que proposo no és contrari a l'actuació decidida i valenta de

la intervenció social, sinó complementari: proposo dedicar una pausa, un moment, per pensar en un dels valors que guien i justifiquen allò que els professionals saben fer bé: ajudar als que més ho necessiten per tal que les seves vides millorin en algun sentit rellevant per al seu benestar.

La Filosofia fa molts segles que parla del benestar. Moltes disciplines de les Ciències Socials també en parlen, des de la Psicologia a l'Economia. Però, després d'un petit recorregut, veurem que apareixen dues sorpreses. La primera és que cada àmbit del coneixement té una idea diferent del que és el benestar. La segona és que ni tan sols la Filosofia pot oferir una única idea del que sigui el benestar. Quin efecte tenen, o haurien de tenir, aquestes discrepàncies en la pràctica professional dels serveis socials ? Anem per parts.

El benestar en les Ciències Socials

Quan la Psicologia parla del benestar, es refereix al benestar psíquic, al fet de no tenir problemes emocionals i mentals que causin ansietat, estrès, angoixa o inadaptació social; es refereix al fet de viure bé amb un mateix i amb els altres. La Medicina, en canvi, sobretot la medicina occidental, entén per benestar tot allò relacionat amb la salut física, l'absència de malaltia, de dolor. No és que no li preocupi el benestar psíquic, però no el veu com la finalitat del benestar. La finalitat és recuperar la salut física, el bon funcionament de l'organisme físic.

L'Economia també té una concepció del benestar, però no coincideix ni amb la de la Psicologia ni amb la de la Medicina. A principis del segle XX, per exemple, es van popularitzar les teories del *welfarism*, l'economia del benestar, que diu que l'objectiu de l'economia no és l'increment de la productivitat a qualsevol preu, com predicava la teoria econòmica neoclàssica, imperant fins aleshores. L'objectiu de la nova economia del benestar és que la societat visqui bé o, en termes utilitaristes, que maximitzi el seu benestar agregat. Com més benestar agregat s'obtingui, més aconsellable és una mesura econòmica pel *welfarism*. Economistes com Vilfredo Pareto i John Keynes han estat i són referents imprescindibles d'aquesta nova economia. Ara bé, cal notar que aquí el benestar poc té a veure amb la salut dels individus, física i/o psíquica. Per benestar individual s'entén ara una funció d'utilitat a partir de la satisfacció de les preferències en el mercat. En una economia de mercat, les preferències es mesuren amb les corbes de preferències del consumidor. Estem molt lluny de la salut.

La Política també té una idea del benestar. Al cap i a la fi, els governs no es cansen de dir que volen millorar el benestar dels ciutadans. El modern estat del benestar pretén complir aquest objectiu a través de l'oferta pública de serveis

socials per a tota la població, sobretot per als més desfavorits. Però fins i tot els governs que retallen l'estat del benestar no diuen que retallen el benestar. Tot el contrari, afirmen que l'austeritat i l'estalvi en els pressupostos públics és el que realment garantirà, a llarg termini, el benestar de la població, tot comparant i intercanviant, s'ha de dir, un benestar actual amb un benestar futur, i el benestar d'unes persones amb el benestar d'unes altres. Fins i tot quan la Ciència Política parla de benestar ho fa tot referint-se, en moltes ocasions, a la satisfacció dels electors, una satisfacció que va molt més enllà de la salut i l'accés als mitjans materials, i que enllaça amb qüestions complexes com ara la identitat col·lectiva i les lluites de poder entre grups socials.

El benestar és una qualitat que podem aplicar als individus, però també als grups socials. Així, parlem del benestar dels infants, com si hagués una mena de benestar comú o de claus comunes del benestar en tots els nens i nenes, i el mateix fem quan parlem del benestar de la gent gran, dels immigrants, de les dones o de qualsevol altre col·lectiu. És obvi que no estem parlant del mateix benestar en cada cas. El benestar dels infants, per exemple, no és el mateix que el de les dones. També acostumem a parlar del benestar com una propietat de la societat en general. Diem que el benestar de la població o del país n'és un o un altre, i que vivim amb més o menys qualitat de vida (referida a algun tipus de benestar que imaginem darrera del concepte "qualitat de vida"). Les Nacions Unides utilitzen l'Índex de Desenvolupament Humà per mesurar el benestar de la gent, un índex que abans feia comptar el Producte Interior Brut o els llits d'hospital per habitant i que ara vol mesurar un fet tan complex com les capacitats de les persones per assolir l'autonomia.

Tots aquests « benestars » no signifiquen necessàriament el mateix. Qui els formula no està pensant en el mateix ni els diversos benestars són comparables entre si amb facilitat, cosa que és bastant sorprenent, almenys a nivell teòric. Podem comparar el benestar d'una nena amb el benestar d'un consumidor? o el benestar d'un ancià amb Parkinson amb el benestar dels votants?

Tres exemples: l'economia, la gerontologia i el benestar infantil

Posem tres exemples de concepcions dispars i difícilment comparables entre si del benestar: l'economia del desenvolupament, la gerontologia i el benestar infantil.

L'economia del desenvolupament busca millorar el benestar de les poblacions o els països més pobres o vulnerables. Per mesurar aquest benestar utilitza l'Índex de Desenvolupament Humà. Actualment, hom rebutja la concepció clàssica del benestar social, basada en mesurar el PIB o la quantitat de mestres per habitant,

i hom proposa una idea del benestar lligada a la qualitat de vida. La qualitat de vida, en aquest context, representa la suma de factors difícilment comparables entre si, com ara la capacitat per adquirir aliments, vestits i ajuda legal, l'esperança de vida en nèixer, el nivell d'estudis o l'existència de drets polítics i socials.

La gerontologia, en canvi, té la seva pròpia concepció del benestar, en la qual hom combina la satisfacció subjectiva de la persona gran respecte a la seva situació vital amb el funcionament objectiu en la seva vida diària: fonamentalment la independència de moviments i l'autonomia per fer les feines més quotidianes. Aquí compta poc el nivell d'estudis o l'existència de drets polítics, i compta molt més la mobilitat física (però no, per exemple, si hi ha una bona xarxa de transport públic o de serveis socials de mobilitat), el benestar emocional, el grau de tolerància al dolor o la capacitat de cuidar a una parella amb una malaltia crònica. Tot i ser qüestions ben diferents de les què valora i mesura l'economia del benestar i el desenvolupament, la gerontologia utilitza el mateix mot per definir-les: el benestar.

El benestar infantil també té un llarg recorregut en la definició del benestar, però observa, mesura i avalua altres factors dels que hem vist fins ara. Tradicionalment, s'ha fixat en la mortalitat, l'escolarització i les vacunacions, però una idea més moderna del benestar infantil també posa l'ull en els sentiments de l'infant, el nivell de satisfacció de les necessitats reals (les necessitats d'un nen de tres anys són ben diferents de les d'un adolescent), la participació activa en activitats com el joc (dins i fora de l'escola), la integració social i en els grups de referència, o la capacitat dels infants per transitar de la infantesa a l'adolescència i d'aquesta a la vida adulta sense massa problemes.

En definitiva, cada ciència social té la seva pròpia idea del benestar o posa èmfasi en algun aspecte del benestar que pot controlar, que resulta aplicable al seu àmbit d'actuació. Aquesta diversitat té l'avantatge que ajuda a prendre decisions adequades en situacions concretes, i el desavantatge que no ens permet tenir una idea global o un ideal de benestar que serveixi de guia comuna. Per exemple, quin és el benestar d'una nena pobre a Islamabad, la capital del Pakistà? Segons l'Índex de Desenvolupament Humà, la baixa escolarització, el sexisme molt accentuat, l'escassa vacunació i la falta de compliment de bona part dels drets de la infantesa, fan que tingui un benestar "baix". En canvi, si viu dins d'una família estructurada, és una nena sana i alegre, pot jugar bé, i estar ben integrada socialment, per a la Psicologia el seu benestar és "alt".

El problema en definir el benestar

Podem tenir una idea o un ideal de benestar compartit per totes les Ciències Socials? Potser no l'hauríem de tenir o potser és impossible tenir-lo. Una de les dificultats té a veure amb el fet que hi ha tres àmbits on volem aplicar-lo i on potser no és possible integrar-los tots en una teoria completa del benestar. 1) el benestar individual, és a dir, el benestar que un individu pot i vol donar-se a si mateix, el desig d'un individu de buscar la seva pròpia felicitat; 2) el benestar aplicat a tercers, o sigui, el desig de procurar que els altres estiguin bé; i 3) el benestar social: el benestar de la comunitat, que implica qüestions polítiques, culturals i socials sobre el bé comú.

Una altra dificultat és que les diverses concepcions del benestar de les Ciències Socials sovint barregen qüestions descriptives (les que pot controlar la ciència) amb qüestions normatives, ja siguin epistemològiques o ètiques (que no són científiques). Per exemple, si el benestar d'un infant passa per l'escolarització i l'adquisició d'uns coneixements bàsics i comuns, què fem amb els pares que volen educar els fills a casa? què fem amb les famílies que practiquen el nomadisme? què fem amb les famílies que ensenyen que la ciència diu mentides i que el creacionisme i els curanderos expliquen la veritat? Les Ciències Socials diuen que el benestar d'un infant té molt a veure amb la seva salut, entesa a partir del que diu la medicina moderna. Aleshores, què fem amb els pares que no segueixen els consells de la medicina moderna i, en canvi, mediquen al fill amb herbes, arrels i pregàries? què fem amb els pares que no vacunen mai els nens? què fem amb el pares que practiquen l'ablació del clítoris a favor de la integració social de les filles? què fem amb els pares que deliberadament donen diàriament hamburgueses als seus fills (per orgull de classe) i mai no els donen verdures (menjar de rics, blancs i burgesos! diuen) o els volen alimentar només amb vegetals i fruita (provocant-los mancances nutricionals en nom d'una ètica del pacifisme i el respecte a la naturalesa: la del veganisme i el fruitarisme per exemple)? què fem amb els pares que es neguen a que el seu fill rebi sang en cas de vida o mort perquè diuen que és Testimoni de Jehovà? On és la frontera entre una idea científica del benestar (que suposem que és epistemològicament superior a d'altres) i una idea moral del benestar que sabem que no tots compartim i que volem respectar en pro de la llibertat dels individus? En algunes ocasions, amb bona voluntat podem arribar a acords entre la societat i els pares. Podem permetre, per exemple, el *homeschooling* (l'educació a casa) a canvi que els infants passin unes proves públiques d'adquisició de coneixements bàsics, o podem deixar que els nens s'alimentin exclusivament de verdures si la seva salut no se'n ressenteix, però això no elimina la profunda discrepància ètica i epistemològica sobre el que significa el benestar d'un infant.

La paradoxa és que, d'una banda, necessitem una teoria ètica del bé (benestar) per poder *intervenir* (i poder, així, justificar la intervenció) oferint benestar a tercers, però això va en contra de l'autonomia de les persones, és a dir, el respecte a la llibertat dels individus i, si és el cas, les seves famílies.

El benestar en la Filosofia

Una manera de solucionar aquest atzucac consisteix a trobar una definició universal (però no merament formal) de benestar. Se suposa que la filosofia hauria de proporcionar aquesta concepció general del benestar. Però si fem un cop d'ull al que ha dit la filosofia sobre el benestar, no obtenim bones notícies.

En primer lloc, el benestar del qual acostuma a parlar la Filosofia no té a veure amb el benestar del que parlen habitualment les Ciències Socials. D'una banda, la Filosofia reconeix que hi ha una part objectiva del benestar en la qual l'individu no cal que tingui cap experiència directa (a través dels sentits o de la ment) d'estar bé. Per exemple, tenim benestar quan no som pobres, ni esclaus, ni vivim en un entorn de violència. D'altra banda, hi ha un element subjectiu en el benestar, en el qual l'individu experimenta plaer, sensacions agradables, satisfacció d'estats mentals o satisfacció de preferències. És a dir, un estat de felicitat. Tant l'ingredient objectiu com el subjectiu són importants per avaluar el benestar d'una persona.

Donc bé, en ocasions, no és fàcil distingir entre elements objectius i subjectius del benestar. Per exemple, existeixen pobres i esclaus feliços, i gent que estima les seves parelles, famílies i comunitats que exerceixen la violència sobre ells. Aquestes persones tenen el que s'anomena preferències adaptatives, és a dir, estan tan acostumades a viure en la precarietat de recursos (materials i socials) que no desitgen tenir els recursos que objectivament els incrementaria el seu benestar, ni tan sols creuen que aquests recursos siguin bons per a ells. Pensem també en un adolescent de classe baixa que no creu que pagui la pena estudiar o en una noia que pensa que ha de complaure als nois en tot el que li demanen per poder ser feliç o estar socialment integrada.

Ara bé, de vegades la frontera és molt difusa entre el que és una preferència adaptativa (i, per tant, d'alguna manera no imputable a la responsabilitat de l'individu que la posseeix) i una preferència lliure, autònoma i de la qual l'individu se n'ha de responsabilitzar i sobre la qual la societat no hauria d'imposar el seu criteri. Pensem en una mare i un infant que volen viure junts malgrat la mala salut de la mare, que dificulta poder atendre adequadament el fill. Pensem en un *homeless* que no accepta ajuda social ni tan sols en dies molt freds de l'hivern. Pensem en un adolescent que prefereix consumir drogues amb els seus amics.

Pensem en una dona que no vol deixar la seva parella maltractadora i afectada d'una malaltia. Aquestes són les fronteres indefinides en les quals han de treballar en ocasions els professionals dels serveis socials, i em temo que ni la Filosofia ni les Ciències Socials no poden aportar un manual sobre la correcció de la decisió final a l'hora d'intervenir.

En Filosofia hi ha alguns acords (com ara que satisfer els desigs d'un individu no és suficient per poder dir que aquest individu té o guanyarà benestar), però no hi ha acord sobre què és exactament el benestar, o sobre quant benestar és suficient o necessari per a una persona. Això pot voler dir que o bé els filòsofs som uns inútils o bé que el tema és prou complex. Tenint en compte que la segona opció és certa, la primera pot esperar a un altre judici.

Conclusió

Una diferència important entre la Filosofia i les Ciències Socials a l'hora de concebre el benestar és la següent. Per a la Filosofia, el benestar té a veure amb l'avaluació de la situació general d'un individu. La Filosofia busca saber quin és el benestar general o global d'un individu o de la societat. En canvi, per a les Ciències Socials, el benestar ens vol informar de com estan les persones en un context particular i en una situació concreta. Ens vol dir, per exemple, si un determinat malalt mental pot viure sol a casa seva, si està ben atès un nen concret dins d'una família d'alcohòlics o en l'escola on l'assatgen, si està bé un nen obès dins d'una família que no el sap alimentar bé, si un ancià amb escassa mobilitat pot cuidar bé d'un dement, si l'entorn d'una empresa que fa servir contaminants és bo per als seus treballadors, etcètera. L'avantatge de les Ciències Socials és que filen molt prim per saber com està un individu concret en una situació concreta respecte a un paràmetre del benestar també concret. A la concepció del benestar amb què treballa la Filosofia li costa ser tan precís en situacions singulars. El desavantatge de les Ciències Socials és que poden perdre de vista una visió completa del benestar de les persones. Els costa veure si té benestar una dona en una societat amb molta discriminació de gènere (encara que ella sembli o sigui feliç), si té benestar una nena sana, però amb tendència a engreixar, en una societat que idolatra les dones amb cossos prims, o si genera benestar social una economia molt productiva, però que degrada el medi ambient, encara que la majoria de la població ho aprovi.